

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:11.04.2022 ✓Accepted/Kabul:14.06.2022

DOI:10.30794/pausbed.1101939

Research Article/Araştırma Makalesi

Ardahanlıoğlu, B. (2022). "Nitel Araştırmalarda Online Derinlemesine Görüşme Tekniği ile Veri Toplama: Bir Lisansüstü Tez Örneği", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2022 Sayı 51: Özel sayı 1, Denizli, ss. Ö1-Ö12.

NİTEL ARAŞTIRMALARDA ONLINE DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME TEKNİĞİ İLE VERİ TOPLAMA: BİR LİSANSÜSTÜ TEZ ÖRNEĞİ*

Begüm ARDAHANLIOĞLU*

Öz

Teknoloji ile internetin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte, online veri toplama teknikleri nitel araştırmacılar tarafından kullanılarak literatürde yerini almaya başlamış ve nitel yöntemlere önemli katkılar sunmuşlardır. Bu tekniklerin arasında yer alan online derinlemesine görüşme tekniği, Covid 19 pandemisinin toplumsal koşullar ve araştırma pratikleri üzerindeki etkisi ile birlikte ön plana çıkmıştır. Önceleri yüz yüze derinlemesine görüşme tekniğine kıyasla dezavantajları öne çıkarılan bu veri toplama tekniği pandemi ile birlikte pratik hale gelmiş ve araştırmacılar tarafından kullanımı daha da ivmelenmiştir. Bu makalede öncelikle yüz yüze derinlemesine görüşme ve online derinlemesine görüşme tekniği karşılaştırılarak betimsel bir bilgilendirme yapılacaktır. Daha sonra Türkiye’de Engelli Hakları Aktivizmi: Engelli Aktivistler Üzerine Nitel Bir Çalışma başlıklı yüksek lisans tezinde veri toplama tekniği olarak kullanılan online derinlemesine görüşme, avantajları ve dezavantajları çerçevesinde ele alınarak, araştırmacının deneyimleri paylaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Online derinlemesine görüşme, Çevrimiçi görüşme, Zoom, Derinlemesine görüşme, Nitel araştırma.*

DATA COLLECTION BY ONLINE IN-DEPTH INTERVIEW IN QUALITATIVE RESEARCH: A POSTGRADUATE THESIS EXAMPLE

Abstract

With the development and spread of technology and the internet, online data collection techniques have begun to take their place in the literature by using qualitative researchers and have made significant contributions to the qualitative method. The online in-depth interview technique, which is among these techniques, has come to the fore with the impact of the Covid 19 pandemic on social conditions and research practices. This data collection technique, whose disadvantages were highlighted compared to the face-to-face in-depth interview technique, has become practical with the pandemic and its use by researchers has accelerated even more. In this article, first of all, a descriptive information will be given by comparing the face-to-face in-depth interview and online in-depth interview technique. Later, the online in-depth interview, which was used as a data collection technique in the master's thesis titled Disability Rights Activism in Turkey: A Qualitative Study on Disabled Activists will be discussed within the framework of its advantages and disadvantages, and the researcher's experiences will be shared.

Keywords: *Online in-depth interview, Online interviewing, Zoom, In-depth interview, Qualitative research.*

**Bu makale Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Prof. Dr. Esra BURCU SAĞLAM’ın danışmanlığında yazılan Türkiye’de Engelli Hakları Aktivizmi: Engelli Aktivistler Üzerine Nitel Bir Çalışma başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

**Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ANKARA.
e-posta: begumardahanlioglu@hacettepe.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0001-7945-490X>)

1. GİRİŞ

Nitel araştırmanın temel veri toplama tekniklerinden biri olan derinlemesine görüşme, insanların gerçekliğe ilişkin algılarını, anlamlarını, tanımlamalarını ve gerçekliği inşa edişlerini anlamının önemli ve güçlü bir yöntemidir (Punch, 2016:165). Derinlemesine görüşmelerle az sayıda kişiden detaylı bilgi almak, araştırma sorunsalına ilişkin olarak yüzeysel bilgi yerine katılımcıların görüş, düşünce, fikir, bakış açısı ve deneyimlerini derinlemesine olarak anlamak mümkün olmaktadır (Kümbetoğlu, 2017:82).

Bir araştırma tasarımında nitel, nicel veya karma yöntemlerden hangisinin kullanılacağına karar vermek, araştırmada kullanılacak paradigmanın, araştırma stratejisinin, veri toplama tekniğinin ve veri analiz tekniğinin kullanılmasını belirlemektedir (Burcu Sağlam, 2018:115). Dolayısıyla bir araştırmada veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşmelerin kullanılmasına karar verilmesi, araştırmanın tasarımındaki diğer unsurlarla etkileşimli olarak gerçekleşmektedir. Derinlemesine görüşmelerin yüz yüze, telefonla veya online olarak sesli ve/veya görüntülü bir şekilde görüşme yapma imkânı veren platformlar aracılığıyla gerçekleştirilmesi kararı da bu etkileşimin bir sonucudur.

Derinlemesine görüşme geleneksel ve yaygın olarak yüz yüze gerçekleştirilmektedir ve bu sebeple nitel araştırmalarda bir “*altın standart*” (gold standard) (Lofland ve Lofland, 1995; akt. McCoy ve Kerson, 2006:400) haline gelmiştir. Yüz yüze görüşmelerin nitel araştırmaların ‘altın standardı’ olarak görüldüğü bir yöntemsel gelenekte online görüşme tekniklerine yönelik eleştirel bakış kaçınılmaz olmuştur. O’Connor ve diğerlerine (2008; akt. Deakin ve Wakefield, 2014:605) göre yüz yüze görüşmelerle online görüşmeler arasında görüşme tasarımı, ilişki kurma, etik sorunlar gibi konular bakımından pek çok farklılık vardır ve örneğin yüz yüze olmayan görüşmelerde tüm görsel ve sözel olmayan ipuçları kaybolmaktadır.

Ancak teknolojiye gelişmelerle birlikte araştırmalarda kullanılan online yöntemler, yöneltilen tüm eleştirilere ve fikir ayrılıklarına rağmen, yüz yüze yöntemlerle eşit derecede geçerli ve meşru hale gelmiştir (Howlett, 2021: 4). Teknolojinin ve özellikle internetin gelişmesiyle ve gelişmeye devam etmesiyle birlikte derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirebileceği yeni araçlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Krotoski (2010:2 akt. O’Connor ve Madge:416) son birkaç on yılda internetin gelişimiyle birlikte, araştırmacıların *online araştırmaların altın çağını* yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu süreçte çeşitli platformların gelişmesi ile online derinlemesine görüşmelerin (online in-depth interviews) gerçekleştirilmesi için uygun zeminler hazır olmaya başlamıştır.

Online nitel veri toplama teknikleri ilk aşamada e-posta ve anlık mesajlaşma üzerine odaklanırken, görüntülü arama ve görüntülü iletişim uygulamalarının çoğalması ile birlikte online sosyolojik araştırmanın ikinci dalgası ortaya çıkarak, eşzamanlı online derinlemesine görüşme yaygın olarak kullanılan bir veri toplama tekniği haline gelmiştir (Andrejuk, 2021:56). Online derinlemesine görüşmeler eşzamanlı (senkron) veya eşzamansız (asenkron) olarak gerçekleştirilebilmektedir. Araştırmalarda eşzamanlı olarak görüntülü görüşme ile veri toplanan en yaygın video konferans platformlarından biri Skype olmuştur (Cater, 2011; Hanna, 2012; Weinmann vd., 2012; Sullivan, 2012; Deakin ve Wakefield 2014; Janghorban, Roudsari ve Taghipour, 2014; Weller, 2017).

Son dönemde ise araştırma pratiklerini etkileyecek önemli bir gelişme ortaya çıkmıştır: Covid 19 pandemisi. Tüm dünyada yaşanan ve ülkemizde de 2020 yılının mart ayında ilk vakanın görülmesiyle başlayan pandemi süreciyle araştırmacılar toplumun geri kalanı ile birlikte *yeni normal* sürece adapte olmak durumunda kalmışlardır. Covid 19 pandemisiyle birlikte nitel araştırmacılar benzersiz fırsatlar ve zorluklarla karşılaşmışlardır (Lobe, 2020:1). Sağlık endişeleri, sokağa çıkma yasakları, seyahat kısıtlamaları gibi sebepler yüz yüze görüşmelerle veri toplama sürecini etkilemiş ve alternatif veri toplama tekniklerini daha fazla gündeme getirmiştir.

Pandemi ile birlikte sadece araştırmalar değil toplumdaki birçok kişinin iş, eğitim ve sosyal hayatı online ortamlarda yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu süreçte video konferans programlarının kullanımı hızla artmıştır: Covid 19 tüm dünyada yaygınlaşmadan önce 2019 yılının sonunda Zoom toplantılarına sadece 10 milyon kişi katılırken, Nisan 2020 itibarıyla kullanım 300 milyona ulaşmıştır (Wiederhold, 2020:1). Araştırmalarda, eşzamanlı online görüşme tekniğinde kullanılan platformlardan Skype uzun süre hakimiyetini korurken son yıllarda Zoom aracılığı ile gerçekleştirilen görüşmeler artmış (Archibald vd., 2019; Gray vd., 2020), pandemi ile birlikte Zoom araştırmalarda sıklıkla kullanılan video konferans platformlarından biri hale gelmiştir (Lourenco ve Tasimi,

2020; Su ve Ceci, 2021; Howlett, 2021; Reñosa, 2021; Menon vd., 2022). Pandemi ile birlikte insanların online görüşmeleri ve video konferans platformlarını gündelik hayatlarında sıklıkla kullanmaya başlaması ve bunlara olan aşinalıklarının artması sayesinde online görüşmelerle veri toplama tekniğine yönelik güvensizliğin azalması ve katılımcıların online görüşmelere katılmaya hazır olma durumunun iyileşmesi gibi uzun süreli olumlu etkilere sahip olması beklenmektedir (Andrejuk, 2021:57).

Online ve eşzamanlı olarak gerçekleştirilen görüşmelerin en önemli ön koşulu, katılımcıların internet erişimine ve bilgisayar/telefon/tablet gibi araçlara sahip olmasını, görüşmenin gerçekleştirileceği teknoloji hakkında bilgi sahibi olmasını ve bu teknolojiyi kullanabilmesini gerektirir. İnternete erişimi olmayan, gerekli araçlara sahip olmayan ve bu araçları kullanma becerisine sahip olmayan veya bu konuda kendilerine destek sağlanamayan kişilerle online derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilebilir değildir. Bu da sadece gerekli araçlara ve yeteneklere sahip olan kişilerle görüşmelerin gerçekleştirilebileceği ve geri kalan kişilerin araştırmanın dışında bırakılması gerektiği anlamına gelmektedir ve bu anlamda önemli bir kısıt yaratmaktadır.

Online derinlemesine görüşmeler yukarıda değinilen ön koşul sağlandığı takdirde çeşitli avantajlar sunmaktadır. Online derinlemesine görüşmeler en temelde maliyet ve zaman açısından verimlilik sağlamaktadırlar (Creswell, 2019:112). Farklı şehirlerde gerçekleştirilecek görüşmeler için ulaşım ve konaklama masrafları ortadan kalkmaktadır. Yüz yüze görüşmelere vakit ayıramayacak kişilere istedikleri zamanda görüşme imkânı sunarak zaman ve mekân bakımından önemli bir esneklik sağlamaktadır. Deakin ve Wakefield (2014:608) Skype sayesinde meşgul katılımcılarla esnek görüşme saatlerinde görüşebildiklerini, örneğin gece yapılacak bir yüz yüze görüşmede karşılaşılacak gece sokağa çıkma gibi bir riskin olmadığını, bu sayede görüşmelerin güvenli bir şekilde gerçekleştirilebildiğini ifade etmişlerdir. Online derinlemesine görüşme ulusal veya uluslararası alanda yapılacak araştırmalarda yüz yüze görüşmenin mümkün olmadığı kişilerle görüşme fırsatı da yaratmaktadır.

Görüşmelerde katılımcıların sesi, tonlaması ve beden dili gibi çeşitli sosyal ipuçları, katılımcının sorulara verdiği cevaplara ek bilgiler verebilmektedir (Oppedenakker, 2006:3). Video konferans yöntemiyle gerçekleştirilen eşzamanlı online derinlemesine görüşmelerde tüm bu sosyal ipuçları takip edilebilmekle birlikte sadece katılımcının ekranında görüldüğü kadarı ile sınırlıdır. Zoom gibi platformlarda katılımcılar ekranda görünen arka planı bulanıklaştırma veya değiştirme gibi özelliklere sahiptirler. Bu da araştırmacının gözlemleyebileceği alanı katılımcının ve katılımcının görüşmeye katıldığı mekânın ekranda görüldüğü kadarıyla kısıtlamaktadır. Bu kısıtlılık hali online derinlemesine görüşmede katılımcı ve araştırmacı arasında, yüz yüze derinlemesine görüşmeden farklı bir etkileşim süreci ortaya çıkarmaktadır.

Bazı hassas konularda araştırmacının katılımcıyı rahatlatması gerektiğinde fiziksel yakınlık gerekebilmektedir, ayrıca özel veya hassas bilgileri toplamak için kontrollü, özel bir görüşme ortamı gerekli olabilmektedir (Salmons, 2015:63). Online derinlemesine görüşmelerde araştırmacının, katılımcının görüşmeye katıldığı ortam üzerindeki etkisi oldukça sınırlıdır veya yoktur. Katılımcının kamerasında görünmese bile ortamda görüşmeyi dinleyen veya etkileyen başka kişiler bulunabilir (Salmons, 2015:63). Bununla birlikte online olarak gerçekleştirilen görüşmelerde hem katılımcı hem de araştırmacı, birbirlerinin kişisel alanını zorlamadan 'güvenli bir yerde' kalabilir, görüşmelere evlerinin rahat konumundan katılabilir ve bu sayede hem katılımcı hem de araştırmacı için bir dereceye kadar esneklik ve özel alan korunurken 'yüz yüze' bir deneyim yaşanabilir (Hanna, 2012:241).

Nitel araştırmalarda araştırmacının kendisi bir araçtır ve araştırmacının becerisi, yeterliği ve dikkati önemlidir (Patton, 2018:14). Verilerin online olarak toplanması da teknik beceriler gerektirmektedir (Creswell, 2019:112). Mann ve Stewart (200:126, akt. Deakin ve Wakefield, 2014:610) online olarak kurulan iletişimde katılımcılarla yakınlık geliştirmenin mümkün olup olmadığını sormuşlardır. Video konferans yöntemi kullanılarak eşzamanlı bir şekilde gerçekleştirilen online derinlemesine görüşmelerde katılımcılarla kurulacak ilişkilerde ve yakınlık sağlanmasında yüz yüze görüşmelerde olduğu gibi araştırmacının yetenekleri önemlidir. Görüşmeler aynı ortamda bulunarak da gerçekleştirilse online olarak da gerçekleştirilse katılımcılar insanlardır ve araştırmacının görüşmeci olarak sıcaklık, samimiyet ve merakını iletmesi gerekir; bu yüzden online görüşmelerde araştırmacının insan becerisine yüz yüze görüşmelerden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır (Salmons, 2015: 224).

Online olarak gerçekleştirilecek bir derinlemesine görüşme, yüz yüze gerçekleştirilecek bir derinlemesine görüşme ile ortak endişeleri taşır. Online derinlemesine görüşmeler, yüz yüze derinlemesine görüşmelerle

benzer temel konular göz önünde bulundurularak gerçekleştirilir. Kimlerle neden görüşüleceği, kaç görüşme gerçekleştirileceği, görüşme süreleri, görüşme planının ne olduğu ve görüşmelerin nasıl yürütüleceği, görüşmelerin başlatılması ve sonlandırılmasına ilişkin konular tüm görüşmeler için ortak temellerdir (Punch, 2016:171). Bununla birlikte online derinlemesine görüşmede dikkat edilmesi ve karar verilmesi gereken başka temel hususlar da bulunmaktadır¹. Bunlardan ilki araştırmacının görüşmeleri yüz yüze veya telefon yerine online olarak gerçekleştirme nedeninin ne olduğu ve bu nedenin araştırmanın konusu ve sorularıyla uyumlu olup olmadığıdır (Salmons, 2015: 34).

Online derinlemesine görüşmenin gerçekleştirileceği platformun belirlenmesi bir diğer önemli husustur. Online derinlemesine görüşmelerin görüntülü ve/veya sesli olarak eşzamanlı bir şekilde gerçekleştirilebileceği çok sayıda platform bulunmaktadır ve yeni platformlar geliştirilmeye devam edilmektedir. Örneğin; Skype 2003 yılında ("Skype Hakkında," t.y.) ve Zoom 2011 yılında ("Zoom Hakkında," t.y.) kurulmuştur; WhatsApp 2016 yılında görüntülü arama özelliğini getirmiştir ("WhatsApp Blog," 2016); Microsoft Teams 2017 yılının mart ayında ("About Microsoft," t.y.) ve Google Meet'in ücretsiz versiyonu 2020 yılının mayıs ayında tanıtılmıştır ("Genel Bakış," t.y.). Görüntülü ve sesli olarak online görüşmelerin gerçekleştirilmesine imkân veren platformların sayısı ve nitelikleri gün geçtikçe artmaktadır. Bu platformların her birinin niteliği ve özellikleri farklılık göstermektedir. Lobe vd. (2020) Covid-19 pandemisinin gerektirdiği "sosyal mesafe" koşulları ile birlikte ve esasında alanda uzun sayılabilecek bir zamandır tartışılan ve kullanılan internet temelli nitel araştırmalarla ilgili olarak en son video konferans hizmetlerini maliyet, güvenlik, etik konular, ücret ve genel özellikler gibi bakımlardan inceleyerek, araştırmacılara araştırmalarında kullanabilecekleri platformlar konusunda bir rehber sunmuşlar ve bu farklı özelliklerin değerlendirilerek araştırmaya en uygun platformun seçilebileceğini ifade etmişlerdir.

Derinlemesine görüşmelerin araştırmanın tasarımı ile ilgili tüm unsurlar dikkate alındığında yüz yüze, telefonla, online olarak vb. şekillerde gerçekleştirilebileceği, bunların kendi avantajlarının ve dezavantajlarının olduğu ve pandemi gibi toplumsal koşulların araştırmacıları, araştırmaları ve veri toplama tekniklerini etkilediği açıktır. Tüm derinlemesine görüşmelerin online ortamlara geçmesi olası değildir ve bu arzu edilen bir şey de değildir ancak araştırmacıların mevcut tüm alternatif veri toplama tekniklerini anlayarak kendi çalışmalarının doğasına ve mevcut online araçların güçlü yönlerine ve kısıtlamalarına göre bilinçli seçimler yapabilmeleri mümkündür (Salmons, 2015:64).

Tüm bu bilgiler ışığında bu makalede video konferans programları aracılığıyla eş zamanlı olarak gerçekleştirilen online derinlemesine görüşmelerin, gerekli koşullar sağlandığı takdirde, yüz yüze derinlemesine görüşmeler gibi geçerli bir yöntem olduğu iddia edilmekte ve online derinlemesine görüşme tekniğini kullanarak veri toplayan bir lisansüstü tez ele alınarak bu yaklaşım örneklendirilmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada öncelikle yüz yüze derinlemesine görüşme ve online derinlemesine görüşme tekniğinin karşılaştırılması odağında betimsel bir bilgilendirme yapılması ve sonrasında *Türkiye'de Engelli Hakları Aktivizmi: Engelli Aktivistler Üzerine Nitel Bir Çalışma* başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında veri toplama stratejisi olarak kullanılan online derinlemesine görüşmenin, avantajları ve dezavantajları çerçevesinde ele alınarak, araştırmacının deneyimlerinin paylaşılması amaçlanmaktadır.

2. BİR LİSANSÜSTÜ TEZ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN ONLINE DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME TEKNİĞİNİN UYGULANMASI

Sosyal bilimlerde nitel araştırmalarda veri toplama tekniği olarak online derinlemesine görüşmenin kullanılmasına ilişkin bir örnek uygulama olarak *Türkiye'de Engelli Hakları Aktivizmi: Engelli Aktivistler Üzerine Nitel Bir Çalışma* başlıklı lisansüstü tez ele alınacaktır. Bu tezin etik komisyon izni 27 Nisan 2021 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından verilmiştir. Türkiye'deki engelli aktivistlerin aktivizm deneyimlerinin derinlemesine anlaşılması için nitel yöntemle gerçekleştirilmiş olan ve veri toplama tekniği online derinlemesine görüşmenin kullanıldığı bu yüksek lisans tez çalışmasında engelli aktivistlerin engelli hakları konusundaki aktivizm deneyimleri konu edinilmiş ve on iki problem cümlesi çerçevesinde bu deneyimlerin derinlemesine olarak anlaşılması amaçlanmıştır.

¹ bkz. Wilkerson vd. (2014) kendi araştırma deneyimlerinden ve literatürden hareketle, online nitel araştırma tasarımının gerçekleştirilecek araştırma için uygun olup olmadığına ve eğer uygunsa online veri toplamanın nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin bir uygulama kılavuzu sunmuşlardır.

2.1. Araştırmanın Katılımcılarının Sosyo Demografik Özellikleri

Araştırmanın katılımcıları aktivist olan ve kendini aktivist olarak tanımlayan engelli bireylerden oluşmaktadır. Yaşları yirmili yaşlar ile ellili yaşlar arasında değişen altı kadın ve altı erkek olmak üzere toplamda on iki katılımcı ile araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın katılımcılarından dört katılımcı görme engelli, iki katılımcı işitme engelli, dört katılımcı fiziksel engelli, bir katılımcı görünmeyen engellilik haline sahip (kronik hastalığı olan) ve bir katılımcı otizmlidir. İki katılımcı lise, dört katılımcı lisans, bir katılımcı yüksek lisans, üç katılımcı ise doktora mezundur ve biri lisans diğeri doktora düzeyinde olmak üzere iki katılımcının eğitimi devam etmektedir. Lisans eğitimine devam etmekte olan bir katılımcı hariç diğer tüm katılımcılar çalışmaktadır. Avukat, psikolog, memur, engellilik konusunda danışman, eğitmen, akademisyen, mühendis, grafiker gibi mesleklerini devam ettirmelerinin yanı sıra engellilerle ilgili çeşitli derneklerde aktif olarak çalışmaktadırlar.

2.2. Araştırmanın Tasarlanması: Neden Online Derinlemesine Görüşmeler?

Bu yüksek lisans tez çalışmasında engelli aktivistlerin, engelli hakları konusundaki aktivizm deneyimleri konu edinilmiş ve bu deneyimlerin derinlemesine olarak anlaşılması amaçlanmıştır. Bu konu ve amaç çerçevesinde online derinlemesine görüşmenin en uygun veri toplama tekniği olduğuna karar verilmiştir ve bu kararın verilmesinde birkaç unsur etkili olmuştur.

Öncelikle araştırmanın konusu ve yöntemi online derinlemesine görüşmelerle veri toplanmasına uygundur. Araştırmada başka dinamiklerin dahil olabileceği ve aynı ortamda bulunmayı gerektirebilecek hassas bir konu ele alınmamaktadır. İnternet üzerinden eşzamanlı olarak online platform aracılığı ile gerçekleştirilecek online derinlemesine görüşmeler araştırmanın konusu, amacı, problem cümleleri ve araştırma soruları bağlamında gerçekleştirilmesi için uygun ortamı sağlamaktadır.

Araştırma tasarımı şekillendirilirken, derinlemesine veri toplamak için, görüşme dinamiklerine de bağlı olarak, katılımcılarla birden fazla görüşme gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Bu süreçte araştırmanın potansiyel katılımcılarının çalıştıkları ve bunun yanı sıra aktivist olarak gerçekleştirdikleri faaliyetler sebebiyle her zaman önceden belirli olmayan, yoğun ve değişebilen bir programa sahip olabildikleri gözlemlenmiştir. Araştırmacının ve katılımcıların farklı şehirlerde ikamet etmeleri, yüz yüze gerçekleştirilmesi halinde görüşmelerin planlanacak belirli gün ve saatlerde gerçekleştirilmesini zorunlu kılacağı ve esnekliğin sağlanamayacağı ön görülmüştür. Bu durumda araştırmacının farklı şehirlere seyahat etmesi gerekeceği için farklı katılımcılarla birden fazla görüşmenin planlanması konusunda zaman, ulaşım ve konaklama sorunları ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte özellikle tekerlekli sandalye kullanıcısı olan katılımcılarla gerçekleştirilecek görüşmelerde görüşmenin gerçekleştirileceği yerin ve buraya ulaşımın erişilebilir olması gerekmektedir. Engelli bireylerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri olan erişilebilirlik problemleri uygun görüşme yerinin ayarlanması konusunda kısıtlar yaratabilmektedir. Tüm bunlarla birlikte bu araştırma pandemi koşullarında tasarlanmıştır. Katılımcıların engelli olması sebebi ile çoğu katılımcı pandemi koşullarında *risk grubunda* bulunmaktadır. Dolayısıyla öncelikle katılımcıların ve araştırmacının sağlıkları göz önünde bulundurulmuştur. Olası sokağa çıkma yasakları, şehirlerarası ulaşım kısıtlamaları ve pandemiden kaynaklı konaklama sorunları yüz yüze görüşmelerin gerçekleştirilmesinde karşılaşılabilecek sorunlar olarak belirlenmiştir.

Online derinlemesine görüşme ise görüntülü ve sesli görüşme imkânı sağlayan platformlardan eş zamanlı olarak gerçekleştirilebilmekte ve yüz yüze görüşmelerin yaratabileceği tüm bu kısıtlar ve sorunları aşabilecek önemi bir avantaj sunmaktadır. Online derinlemesine görüşmeler, görüşmelerin gerçekleştirileceği zaman konusunda önemli bir esneklik sağlamakta, ulaşım ve mekân sorununu ortadan kaldırmaktadır. Ancak tüm bu avantajlar online derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirilmesi için yeterli gerekçeler değildir, katılımcıların online derinlemesine görüşmeler için uygun olması gerekir. Bu araştırmanın potansiyel katılımcıların tamamının online derinlemesine görüşmeler için gerekli araçlara ve bu araçların kullanımına ilişkin bilgi ve deneyime sahip oldukları gözlemlenmiştir.

Araştırma planlanırken, veri toplama tekniği olarak online derinlemesine görüşmelerin kullanılması, Covid-19 pandemisinin gerektirdiği bir zorunluluk düşünülmemiştir. Bunun yerine, yukarıda değinilen tüm unsurlar birlikte dikkate alındığında en uygun veri toplama tekniğinin online derinlemesine görüşmeler olduğuna karar verilmiştir.

Dolayısıyla araştırmanın konusu, katılımcıların özellikleri ve araştırmacının bilgi birikimi ile deneyimi online derinlemesine görüşmelerin tercih edilmesine ilişkin uygun zemini hazırlamış ve diğer tüm etkenlerle birlikte pandemi koşulları bu tercihi pekiştirmiştir. Ancak pandemi ile birlikte online platformlar aracılığıyla gerçekleştirilen görüşmelerin araştırmacının kişisel ve iş yaşamındaki gündelik hayat pratiklerinde sıradan bir konuma gelmesinin etkisi gözden kaçırılmamalıdır. Araştırma planlanırken yüz yüze görüşmelerin gerçekleştirilmesini kısıtlayan tüm unsurlar karşısında, bu araştırma bağlamında, ondan daha avantajlı bir veri toplama süreci vadeden online derinlemesine görüşmelerin tasarım sürecine dahil edilmesinde pandemi sürecinin araştırmacının zihninde açtığı ufku önemli bir etkisi vardır.

2.3. Online derinlemesine görüşmelere hazırlık süreci

Araştırmanın katılımcıları ile online derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmeden önce bu görüşmelere hazırlanan bir süreç yaşanmıştır. Bu süreçte araştırmanın potansiyel katılımcıları ve katılımcıların dijital ortamdaki faaliyetleri takip edilmiştir. Burada edinilen bilgiler katılımcıların online derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirilmesi için gerekli araçlara ve bilgi birikimine sahip olup olmadıklarının belirlenmesinde, kullandıkları online görüşme platformlarının tespit edilmesinde ve aktivist olarak gerçekleştirdikleri faaliyetleri takip edilerek daha sonra görüşmelerdeki ifadelerinin tutarlılığının denetlenmesinde kullanılmıştır.

Bu süreçte katılımcılar, çeşitli sosyal medya hesaplarından, internet siteleri üzerinden ve blog sayfalarından yaptıkları paylaşımlar; kendilerinin organize ettiği veya davet edildikleri eğitimler, sunumlar, toplantılar vb. aracılığı ile dijital ortamda pek çok farklı şekilde gerçekleştirdikleri aktivist faaliyetler bağlamında takip edilmiştir.

2.3.1. Görüşme yapılacak platformun belirlenmesi

Online derinlemesine görüşmelere hazırlık sürecinde katılımcıların her birinin, aktivist olmaları sebebiyle, en az birer kere sunum, seminer, ders vb. bir sebep ile Zoom toplantısı gerçekleştirdikleri veya bu toplantılara konuşmacı olarak katıldıkları gözlemlenmiştir. Araştırmacı her bir katılımcı için bu toplantılara en az birer kere katılmış, katılımcıları burada gözleme fırsatı edinmiştir. Online görüşmelerin ve toplantıların katılımcıların gündelik hayatlarının sıradan bir parçası olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Katılımcıların meslekleri, dernek çalışmaları ve aktivist faaliyetleri için sürekli olarak Zoom toplantıları gerçekleştirdikleri anlaşılmıştır. Katılımcıların Zoom'u kullanmayı bilmeleri ve tercih etmelerinin gözlemlenmesi, katılımcılarla online derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirilmesi için en uygun platforma karar verilmesinde önemlidir. Özellikle, görme engelli katılımcılara, kullandıkları ekran okuyucu uygulamanın sorunsuz çalıştığı erişilebilir bir platform sağlanması için, onların deneyimlerinin ve tercihlerinin gözlemlenmesi yol gösterici olmuştur.

Katılımcıların bu platforma olan aşinalığının yanı sıra sağladığı avantajlar göz önünde bulundurulduğunda görüşmelerin online ve eşzamanlı olarak sesli ve/veya görüntülü konuşma imkânı sunan Zoom platformu aracılığı ile gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Zoom iki kişiden oluşan görüşmelerde sınırsız sürede görüşme imkânını ücretsiz olarak sağlamaktadır ve katılımcıların platforma üye olması gerekmemektedir. Araştırmacının hazırladığı görüşme linki ile görüşmelere bağlanabilmekte ve bu linkler e-mail ve WhatsApp gibi uygulamalar aracılığıyla kolayca iletilebilmektedir. Zoom platformu, internet üzerinden kolay bir şekilde indirilebilmekte ve telefon, bilgisayar, tablet gibi çeşitli araçlardan kullanılabilir. Sesli ve görüntülü olarak görüşme imkânı sağlamanın yanı sıra ses ve/veya görüntü kapatılabilmektedir. Ayrıca "chat" (sohbet) kısmı ile anlık yazışma imkânı sağlamaktadır. İkinci bir araca gerek duyulmadan ses ve görüntü kaydı alınabilmekte, bu kayıtlar kolayca bilgisayara indirilebilmekte ve ayrıca kayıtlar Zoom'un kendi bulut depolama alanında saklanabilmektedir.

Zoom'un sağladığı avantajlar ve araştırmanın potansiyel katılımcılarının tamamının bu platformu aktif olarak kullandıklarının anlaşılması ile görüşmelerin Zoom aracılığı ile gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bununla birlikte görüşmelerin gerçekleştirilebileceği diğer platformlar (Google Meet, Skype, WhatsApp vb.) belirlenmiş ve katılımcıların görüşme platformunun tercihi konusunda söz sahibi olması için hazırlık yapılarak çeşitlilik sağlanmıştır. Bununla birlikte katılımcılar araştırmaya katılmayı kabul ettikten sonra görüşmelerin Zoom üzerinden gerçekleştirilmesi önerilerek fikirleri sorulmuş ve her bir katılımcıdan olumlu yanıt alınmıştır.

Son olarak hazırlık sürecinde olası teknik aksaklıklar için çözüm önerileri geliştirilmiştir. Elektrik ve internete

bağlanma konusunda aksaklık yaşanması ihtimaline karşılık telefonun interneti bağlamaya hazır hale getirilmiştir. Araştırmacının görüşmeyi gerçekleştireceği bilgisayarının şarjı tam dolu olarak hazırlanmış ve yedek bir cihaz hazır bulundurulmuştur. Yapılacak görüşmelerden önce her bir katılımcı için ayrı ayrı olarak Zoom'da kamera karşısında prova yapılmış, ses ve mikrofon kontrol edilmiştir. Yine her bir görüşme için sade bir arka plan belirlenmiş, ışıklandırma kontrol edilmiş, araştırmacının ekranda dikkat dağıtmayacak sade bir kıyafet giymesi hazırlanmıştır.

2.3.2.Etik Konular

Görüşmelerin online olarak gerçekleştirilmesi görüşmelerin güvenliğine ilişkin bazı etik konuları gündeme getirmektedir. Görüşmelerin güvenliğini sağlamak adına her bir görüşme için farklı bir toplantı kimliğine (ID) sahip Zoom toplantısı planlanmıştır. Görüşmeler sırasında istenmeyen kişilerin izinsiz bir şekilde görüşmeye katılmasını ifade eden "Zoom bomb-ing" (Lobe vd. 2020:5) ihtimaline karşılık, Zoom'un görüşmeye araştırmacı onay vermeden katılımı engelleyen bekleme odası (waiting room) özelliği kullanılmıştır. Bu özellik sayesinde kişiler araştırmacı onay vermeden görüşmeye katılamamaktadırlar. Görüşmelerde Zoom'un teknik ayarları sayesinde sadece araştırmacının kayıt almasına izin verilmiştir. Bu önlemlerle görüşmeler güvence altına alınmıştır ve görüşmelerden önce gerçekleştirilen hazırlık süreci sayesinde görüşmeye istenmeyen kişilerin dahil olması ve görüşmeler sırasında araştırmacıdan başka kişilerin izinsiz olarak kayıt alması gibi olası etik sorunlar yaşanmamıştır.

2.4.Online derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirilmesi

Katılımcılarla online derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmeden önce, e-mail ve telefon aracılığı ile görüşülerek, görüşmelerin nasıl gerçekleşeceğine ilişkin ön bilgiler paylaşılmıştır. Daha sonrasında katılımcıların her biri ile görüşme günü ve saati ayarlanmıştır. Katılımcılarla gerçekleştirilen ilk görüşmelerin en başında araştırmacı tekrar kendini tanıtmış, varsa katılımcıların sorularını cevaplamış, araştırma hakkında tekrar bilgi vermiş, görüşmelerin nasıl gerçekleşeceğine ilişkin katılımcılara bir yol haritası çizmiştir. Katılımcılara araştırmanın onam formu sözlü olarak tekrarlanmış veya hatırlatılmış, kayıt alınmasına ilişkin hatırlatmalar yapılmıştır. Daha sonra kaydın ve görüşmelerin başlatılmasına ilişkin katılımcıların onamları alınarak kayıt başlatılmıştır. Görüşmeler sesli, görüntülü olarak ve aynı zamanda bazı görüşmelerde "chat" üzerinden anlık mesaj ile desteklenerek gerçekleştirilmiştir.

Tüm katılımcılara görüşmelerin kayıt altına alınmak istendiği bilgisi önceden verilmiş ve buna ilişkin izinleri onam formu ile alınmıştır. Bununla birlikte her bir katılımcı ile yapılan her bir görüşmenin başında öncelikle kayıt almadan sohbet gerçekleştirilmiş, sonrasında görüntü ve ses kaydının başlatılmasını onaylayıp onaylamadıkları sorulmuş ve kayıt başlatıldıktan sonra bu soru tekrar edilerek onamları tekrar alınmıştır. Zoom'un kayıt başlatıldığı sırada sesli uyarıda bulunması ve görüşmenin kaydının alındığına dair ekranda işaret belirmesi ayrıca katılımcılara kayıt alındığına dair hatırlatıcı işaretler olmuştur.

Katılımcılara hem onam formunda yazılı olarak hem de sözlü olarak isterlerse kameralarını kapatabilecekleri hatırlatılmıştır. İki görme engelli katılımcı hariç diğer tüm katılımcılarla kamera açık olarak şekilde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İki görme engelli katılımcıdan birisi kayıt başlatıldığında, kendi önerisi ile kısa bir süre kamerasını açık tutarak kendisini göstermiş ve daha sonra kamerası kapalı olarak görüşmeye devam etmiştir. Görme engelli katılımcılarla yapılan görüşmelerde kameralarının açık veya kapalı olduğu kendilerine bildirilmiş, kayıt başlatılmadan önce "sizin kameranız kapalı benim kameram açık bir şekilde kaydı başlatıyorum" gibi ifadelerle bilgi verilmiştir.

Görüşme sürelerinin belirlenmesinde bir ekrana sabit bir şekilde bakarak konuşma durumu göz önünde bulundurulmuş ve en fazla bir buçuk saat olacak şekilde yapılan görüşmelerin verimli olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte her görüşmeden önce katılımcılara görüşmeye ne kadar vakit ayırmak istedikleri sorulmuş ve görüşme süresinin belirlenmesinde buna göre hareket edilmiştir. 12 katılımcı ile toplamda 35 görüşme gerçekleştirilmiş ve 35 görüşmede toplam 35 saat 41 dakika 39 salise kayıt alınmıştır. Gerçekleştirilen bu görüşmelerden en uzun 1 saat 49 dakika, en kısası 17 dakika sürmüş ve her görüşmenin süresi, ilgili katılımcı ile yapılan görüşmenin dinamiği bakımından değerlendirildiğinde kendi içinde tutarlı bulunmuştur.

Görüşmeler gerçekleştirilirken, katılımcıların videosu araştırmacının bilgisayar ekranında kameranın tam altına gelecek şekilde konumlandırılmış, böylece katılımcılar ile mümkün olan “sanal göz temasının” (virtual eye contact) (Yuzer, 2007) sağlanmasına dikkat edilmiştir. Katılımcılarla gerçekleştirilen tüm görüşmelerde kayıt almadan önce kısa veya uzun sohbetler gerçekleştirilmiştir. İlgili görüşmede sorulacak araştırma soruları tamamlandıktan sonra çoğunlukla kayıt durdurularak yine katılımcılarla sohbet edilmiştir. Böylece ekran aracılığıyla katılımcılarla iletişim özenle gerçekleştirilmiş ve yakınlık kurulabilmiştir.

2.4.1. Online derinlemesine görüşmelerin avantajları

Bu araştırmada online derinlemesine görüşmelerin en önemli avantajı zaman ve mekân konusunda hem katılımcılara hem de araştırmacıya sağladığı esneklik olmuştur. Görüşmeler istenilen zamanlarda planlanabilmiş, gerekli durumlarda kolayca ertelenebilmiş, yüz yüze görüşmelerin gerektirdiği tüm hazırlık ve planlama süreçlerinden muaf olması sayesinde sabah erken saatlerde veya akşam geç saatlerde, hafta sonları, katılımcıların mesai saatleri içinde görüşmeler gerçekleştirilebilmiştir. Görüşme günü ve saati belirlenirken katılımcıların kendilerine en uygun zamanı kendilerinin belirlemeleri ve böylece görüşmelerde kendilerini en iyi şekilde ifade edebilecekleri rahatlık ve özgürlüğü hissetmeleri amaçlanmıştır. Görüşmelerin online olarak gerçekleştirilmesi sayesinde görüşme günü ve saatinin belirlenmesinde katılımcılara önemli bir esneklik ve tercih hakkı sunulabilmiştir. Araştırmacı bakımından da online derinlemesine görüşmeler sayesinde farklı şehirlerde ikamet eden farklı katılımcılarla görüşmelerin planlanması kolay olmuştur.

Derinlemesine görüşmeler online olarak gerçekleştirildiği için katılımcılar ev ve işyeri gibi istedikleri mekanlardan görüşmelere katılabilmişlerdir. Bir katılımcı bir görüşmeyi şehirler arası yolculuk sırasında araba kullanırken gerçekleştirmek istemiştir. Yoğun bir çalışma programı olan bu katılımcı zamanını bu şekilde değerlendirdiğini ifade etmiştir. Katılımcı telefon tutucu ile telefonunu sabitledikten sonra görüşme gerçekleştirilmiş ve katılımcıya bu durumda görüşme yapmanın güvenli olup olmayacağı birden fazla kez teyit ettirilmiştir. Bir başka katılımcı ise bir görüşme sırasında evde yürüdüğünü ve bu sayede rahat bir görüşme gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Otizmli olan katılımcı ise ev dışında karşılaştığı çevresel uyaranlarla ilgili sorunlar yaşayabildiğini, bunun için kulaklık takmak gibi önlemler aldığını ifade etmiştir. Online derinlemesine görüşmeler sayesinde bu katılımcı görüşmelerin tamamına evden ve kendini rahat hissettiği bir ortamda katılabilmştir.

Görüşmeler sırasında Zoom üzerinden görüntü ve ses kaydı alınmıştır. Kayıt alınmasında gözle görünen ve görüşme sırasında dikkat dağıtabilecek veya katılımcılarda baskı düşüncesi uyandırabilecek ses kayıt cihazı gibi araçlara ihtiyaç duymadan Zoom üzerinden doğrudan kayıt alınabilmesinin avantaj sağladığı düşünülmektedir. Daha önce ifade edildiği üzere, katılımcıların aktivist olmaları sebebiyle Zoom üzerinden çok sayıda toplantıya katılmış olmaları ve Zoom üzerinden gerçekleştirilen toplantıların kayıt altına alınması pandemi sürecinde sıradanlaşan bir deneyim haline gelmiştir.

Görüntü kaydının alınması, ses kaydı deşifreleri sırasında anlaşılmayan yerlerin dudak hareketleri ve mimiklerden anlaşılabilmesini, gerektiğinde kaydın o kısmına dönülerek katılımcının ifadesinin takip edilmesini mümkün kılmıştır. Bununla birlikte, araştırmacı görüntü kayıtlarını sonradan inceleyerek görüşme sürecindeki kendi davranışlarını ve araştırmacı rolünü de gözden geçirme fırsatı bulmuştur.

Görüşmelerin sesli ve görüntülü olarak gerçekleştirilmesinin yanında iki işitme engelli katılımcı ve bir otizmli katılımcı ile gerçekleştirilen görüşmelerde Zoom’un “chat” özelliğinden de yararlanılmıştır. İşitme engelli katılımcılar sözel iletişim kurabilmekle birlikte her ikisi de araştırma sorularının ayrıca “chat” üzerinden iletilmesinin faydalı olacağını belirtmişlerdir. Otizmli katılımcı da soruların sözlü olarak iletilmesine ek olarak “chat” üzerinden de gönderilmesinin kendisine fayda sağlayacağını belirtmiş ve bu şekilde yapılmıştır. Online derinlemesine görüşmeler sayesinde katılımcılarla birden fazla yol kullanılarak verimli görüşmelerin gerçekleştirilmesi mümkün olmuştur. Bunun yanı sıra bir işitme engelli katılımcı, işitme cihazının bluetooth özelliği ile bilgisayarına bağlandığını bu sayede araştırmacının sesini net olarak alabildiğini belirtmiştir. Görüşmelerin online olarak gerçekleşmesi sayesinde erişilebilir görüşmelerin gerçekleştirilebildiği anlaşılmıştır.

Bir katılımcı araştırmaya katılmayı, görüşmeler tamamlandıktan sonra görüşme transkriptlerini gözden geçirmeyi talep ederek kabul etmiştir. Bu katılımcı ile gerçekleştirilen görüşmeler ve bu görüşmelerinin ses

kayıtlarının deşifre edilmesi tamamlandıktan sonra katılımcı ile yeni bir görüşme planlanmıştır. Bu görüşme Zoom üzerinden gerçekleştirilmiş ve Zoom'un ekran paylaşımı özelliğinden faydalanılmıştır. Bu sayede gerektiği durumlarda araştırmacının veya katılımcının bilgisayar ekranları Zoom üzerinden yansıtılarak transkriptler üzerinde katılımcının değiştirmek veya çıkarmak istediği kısımlar düzenlenmiştir. Online derinlemesine görüşmelerin Zoom platformu aracılığı ile gerçekleştirilmesi bu konuda çok önemli bir avantaj sağlamıştır.

2.4.2. Online derinlemesine görüşmelerde karşılaşılan zorluklar

Bu araştırma süresince online derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirilmesi konusunda araştırmacı tarafından olumsuz bir durum gözlenmemiştir. Karşılaşılan tek sorun bazı görüşmelerde araştırmacının veya katılımcıların internetinden kaynaklı anlık bağlantı sorunu olmuştur. Bununla birlikte bu sorunlar kısa süreli olmuştur ve görüşmelerin niteliğini etkilememiştir.

Bağlantı sorunları sadece görüşmelerin gerçekleştirilmesi için değil aynı zamanda bu görüşmelerin kayıtlarının alınmasında da önemlidir. Olası bağlantı sorunları için önlem olarak bazı görüşmelerde Zoom üzerinden alınan ses ve görüntü kaydının yanı sıra ikinci bir cihaz (telefon) daha kullanılarak ses kaydı alınmıştır. Bu durumda ilgili katılımcı bilgilendirilmiş ve iki farklı cihazdan kayıt alınmasına ilişkin onamı alınmıştır. Bununla birlikte Zoom üzerinden kayıt alınmasına ilişkin herhangi bir sorunla karşılaşmamıştır. Görüşmelerin kayıtları deşifre edildikten sonra bazı görüşmelerde ikinci bir cihazdan alınan bu kayıtlar silinmiştir.

2.4.3. Katılımcıların geri bildirimleri

Katılımcılarla yapılan online derinlemesine görüşmeler araştırmacının problem cümleleri bakımından doyuma ulaştıktan sonra tüm katılımcılara görüşmelerin Zoom üzerinden online olarak gerçekleştirilmiş olmasına ilişkin düşünceleri sorulmuştur. Katılımcılar Zoom üzerinden online olarak gerçekleştirilen görüşmeleri verimli bulduklarını ifade etmişlerdir. Tüm katılımcılar görüşmelerin online olarak gerçekleştirilecek olmasının araştırmaya katılmalarını kabul etmelerinde önemli bir etken olduğunu belirtmişlerdir. Eğer görüşmeler online olarak gerçekleştirilecek olmasaydı araştırmaya katılamayacaklarını veya birden fazla görüşme gerçekleştiremeyeceklerini ifade etmişlerdir.

Bazı katılımcılar genel anlamda online görüşmeleri çok olumlu değerlendirirken, diğer katılımcılar yüz yüze görüşmelerin ayrı bir değerinin olduğunu belirtmişler fakat bu araştırmanın görüşmeleri bağlamında değerlendirdiklerinde online olarak gerçekleştirilen görüşmelerin verimli olduğunu ve zaman, mekân planlanmasında ve pandemi koşullarında doğru bir tercih olduğunu ifade etmişlerdir.

Ayrıca katılımcıların görüşmeler süresince gerçekleştirdikleri geri bildirimler de takip edilmiştir. Katılımcıların online derinlemesine görüşmelere kendi tercih ettikleri ev gibi ortamlarda katılmalarının, görüşme sırasında rahat olmaları ve sorulara samimi cevaplar vermeleri konusunda etkili olduğu düşünülmektedir. Katılımcılar ayrıca araştırmacı etkisine de değinmişlerdir. Araştırmacının görüşmeleri yönetme sürecinin araştırmaya katılma ve görüşmeleri sürdürmelerindeki motivasyonları ve isteklilikleri üzerinde etkili olduğunu belirten katılımcılar olmuştur.

3. SONUÇ

İnternetin hızlı gelişimi ve internet kullanımının yaygınlaşması ile beraber online nitel veri toplama teknikleri de literatürde yer almaya başlamış ve nitel yöntemlere önemli katkılar sunmuşlardır. Bunlardan biri olan online derinlemesine görüşme tekniği, pandemi döneminin toplumsal koşullar üzerindeki etkisi ile ön plana çıkmış ve son on yılda kazandığından daha hızlı bir ivme ile yaygınlaşmıştır.

Yüz yüze derinlemesine görüşme tekniği ve online derinlemesine görüşme tekniği çeşitli benzerlikleri ve farklılıkları barındırmaktadır ve her iki teknik de araştırmacı, araştırmanın konusu, katılımcılar, toplumsal ve çevresel koşullar bağlamında farklı avantajlara ve dezavantajlara sahiptir. Her iki teknikte de araştırma tasarımında katılımcılar, araştırmanın problem cümlelerine ilişkin doyuma ulaşmak için kaç görüşmenin gerektiği, görüşmelerin ne zaman gerçekleştirileceği gibi konular üzerinde düşünülmektedir. Bunun yanı sıra online derinlemesine görüşme, katılımcılar ve araştırmacı için internet ve telefon, bilgisayar, tablet gibi bazı

araçların erişimine sahip olmayı ve bunları kullanma becerilerini gerektirmektedir. Ayrıca araştırmacının online derinlemesine görüşmeyi ekran aracılığı ile yürütmesi, farklı becerilere sahip olmasını gerektirmektedir. Bununla birlikte online derinlemesine görüşme en temelde zaman ve mekânın bağlayıcı sınırlarını esneterek araştırmanın katılımcılarına ve araştırmacıya daha fazla seçme özgürlüğü sağlamakta, maliyet ve planlama konusunda avantajlar sunmaktadır. Bu bağlamda katılımcılarla birden fazla görüşmenin planlanması ve gerçekleştirilmesi kolaylaşmaktadır ve bu durum aynı katılımcıdan farklı görüşmelerde toplanan verilerin karşılaştırılmasını mümkün kılarak araştırmanın geçerliğine katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra online derinlemesine görüşmede sesli ve görüntülü kayıt almanın yüz yüze görüşmede aynı şekilde kayıt almaya kıyasla kayıt için gereken araçlar bakımından çok daha az gereksinime sahip olması ile kayıt alma süreci kolaylaşmakta ve tüm görüşme süresince toplanan verilerin kaydedilmesi araştırmanın güvenilirliğine katkı sağlamaktadır.

Buraya kadar bahsedildiği üzere yüz yüze derinlemesine görüşme tekniği ile çeşitli benzer ve farklı yönleri bulunan online derinlemesine görüşme tekniği alışlagelmişin dışında pratikler de sağlamıştır. Zira sokağa çıkma yasaklarının, ulaşım kısıtlamalarının, *sosyal mesafe* koşullarının geçerli olduğu bir dönemde araştırma tasarımı gerçekleştirilen ve bu makalede örnek olarak ele alınan tez çalışmasında, araştırmacı tarafından doğrudan bu durum deneyimlenmiştir. Pandemi koşullarında toplumdaki çoğu kişinin hayatına giren online platformlar aracılığı ile kişisel, iş ve eğitim amaçlı görüntülü olarak gerçekleştirilen görüşmeler, nitel araştırmacıların veri toplama pratiklerini de etkilemiştir.

Gerçekleştirilecek olan nitel bir araştırmada online derinlemesine görüşmelerin, buraya kadar ele alınan tüm bu unsurlar dikkate alınmadan, pandemi döneminin gerektirdiği zorunlu bir veri toplama tekniği olarak düşünülmesi ve tasarlanmasının uygun olmayacağı açıktır. Dolayısıyla *Türkiye’de Engelli Hakları Aktivizmi: Engelli Aktivistler Üzerine Nitel Bir Çalışma* başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında araştırmacının konusu, katılımcıların teknoloji ve internetle olan etkileşimleri, katılımcıların engelli ve aktivist olmaları, teknolojik araçlar, ulaşım, konaklama, maliyet konuları ve pandeminin etkilediği toplumsal koşullar birlikte değerlendirilerek, söz konusu araştırma için en uygun veri toplama tekniğinin online derinlemesine görüşme olduğuna karar verilmiştir.

Bu tezde online derinlemesine görüşme tekniği ile veri toplanmasına ilişkin olarak titiz bir hazırlık süreci gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın potansiyel katılımcıları, görüşmelerin gerçekleştirileceği platform, etik konular üzerine düşünülmüş ve online derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirilmesi için hazırlıklar tamamlanmıştır. Daha sonra tüm bu sürecin ışığında katılımcılarla online derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılar, araştırmaya katılım davetine verdikleri cevaplarında, görüşmeler sırasında veya görüşmelerin sonunda yaptıkları geri bildirimlerde, derinlemesine görüşmelerin online olarak gerçekleştirilmesinin araştırmaya katılmalarını kabul etmelerinde en önemli etkenlerden biri olduğunu ve online derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmeseydi araştırmaya katılamayacaklarını veya uzun süreli ve birden fazla görüşme gerçekleştiremeyeceklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcıların aktivist olmaları ve yoğun çalışmaları sebebiyle yüz yüze görüşmelerin planlanmasındaki zorluklar, pandemi koşullarında özellikle risk durumunda olan engelli katılımcılara uygun görüşme koşullarının yaratılmasındaki zorluklar, engelli bireylerin karşılaştıkları erişilebilirlik sorunlarının görüşme yapılabilecek mekanları kısıtlaması gibi durumlar online derinlemesine görüşmeleri avantajlı kılmıştır. Online derinlemesine görüşme tekniği ile veri toplama sürecini ve araştırmayı olumsuz yönde etkileyecek tüm bu durumlar aşılmıştır. Bunların yanı sıra online derinlemesine görüşme tekniği zaman konusunda katılımcılara ve araştırmacıya görüşmelerin farklı saatlerde ve katılımcıların kendilerinin tercih ettikleri mekanlardan katılarak ‘ev rahatlığında’ gerçekleştirilebilmesi özgürlüğünü ve gerekli olduğunda görüşme zamanının değiştirilebilmesi esnekliğini sağlamıştır.

Online derinlemesine görüşme tekniği araştırmacıya, katılımcılara ulaşma konusunda kolaylık sağlamış, farklı şehirlerde ikamet eden katılımcılarla, ulaşım ve konaklama gereksinimi olmadan, istenilen zamanlarda online derinlemesine görüşme gerçekleştirebilmeyi mümkün kılmış, Zoom platformu sunduğu tüm ücretsiz özelliklerle birlikte hiçbir ek maliyet gerektirmemiş ve görüşmeler sırasında ses ve görüntü kaydı alınması için ek araçlar gerektirmeyerek kayıt alınmasını kolaylaştırmış ve tüm bunların sonucunda online derinlemesine görüşme

tekniklerinden verim alınarak araştırmacının problem cümlelerine ilişkin doyuma ulaşılmış ve katılımcılarının olumlu geri bildirimlerinden de hareketle sürecin başarılı bir şekilde yürütüldüğü düşüncesi pekişmiştir.

Sonuç olarak bu makalede örnek olarak ele alınan lisansüstü tezden de hareketle online derinlemesine görüşme tekniğinin, sosyal bilimlerde nitel araştırmaların araştırma stratejisi planlanırken araştırmacının konusuna, amacına ve katılımcıların özelliklerine uygun olduğuna karar verildiği takdirde, geçerli ve verimli bir nitel veri toplama tekniği olduğu anlaşılmaktadır. Online derinlemesine görüşme tekniği sağladığı avantajlarla nitel yöntem yeni bakış açıları ile yeni araştırmalar kazandırılmasını mümkün kılmaktadır. Hızla değişen dünyada yeni fırsatla çeşitlenen veri toplama teknikleri ile birlikte nitel yöntem gelişmeye ve zenginleşmeye devam etmektedir. Bu makalede paylaşılan araştırmacı deneyiminin bu zenginliğe katkı sağlaması umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

- About Microsoft (t.y.). Erişim tarihi: 11 Mart 2022, <https://news.microsoft.com/about/>
- Andrejuk, K. (2020). "Online Qualitative Research in Immigrant Communities: Opportunities and Challenges During the Pandemic", *Ask: Research and Methods*, 29, 55-73.
- Archibald, M. M., Ambagtsheer, R. C., Casey, M. G., Lawless, M. (2019). Using Zoom Videoconferencing for Qualitative Data Collection: Perceptions and Experiences of Researchers and Participants. *International Journal of Qualitative Methods*, 18, 1-8.
- Burcu Sağlam, E. (2018). "Araştırma Yöntem ve Teknikleri", *Sosyoloji*, (Ed: E. Burcu Sağlam, A. Ögün Boyacıoğlu ve A. Gelgeç Bakacak), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Cater, J. K. (2011) Skype: A Cost-Effective Method for Qualitative Research, *Rehabilitation Counselors and Educators Journal*, 4, 10–17.
- Creswell, J. W. (2019). *Nitel Araştırmacılar İçin 30 Temel Beceri*, 2. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Deakin, H. and Wakefield, K. (2014) Skype Interviewing: Reflections Of Two PhD researchers, *Qualitative Research*, 14(5), 603–16.
- Genel Bakış (t.y.). Erişim tarihi: 11 Mart 2022, <https://apps.google.com/intl/tr/meet/>
- Gray, L. M., Wong-Wyllie, G., Rempel, G. R., Cook, K. (2020). Expanding Qualitative Research Interviewing Strategies: Zoom Video Communications, *The Qualitative Report*, 25/5, 1292-1301.
- Janghorban, R., Roudsari, R. L., Taghipour, A. (2014). Skype Interviewing: The New Generation of Online Synchronous Interview in Qualitative Research, *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being*, 9/1, 24152.
- Hanna, P. (2012). Using Internet Technologies (Such as Skype) as a Research Medium: A Research Note, *Qualitative Research*, 12/2, 239-242.
- Howlett, M. (2021). Looking At The 'Field' Through A Zoom Lens: Methodological Reflections On Conducting Online Research During A Global Pandemic, *Qualitative Research*, 1-16.
- Kümbetoğlu, B. (2017). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, 5. Baskı, Bağlam Yayıncılık, Ankara.
- Lobe, B., Morgan, D., Hoffman, K. A. (2020). Qualitative Data Collection in an Era of Social Distancing, *International Journal of Qualitative Methods*, 1-8.
- Lourenco, S. F., Tasimi, A. (2020). No Participant Left Behind: Conducting Science During COVID-19, *Trends in Cognitive Sciences*, 24/8, 583-584.
- Menon, L., Choudhury, D. R., Ronto, R., Sengupta, R., Kansal, S., Rathi, N. (2022). Transformation in Culinary Behaviour During The COVID-19 Pandemic: In-Depth Interviews With Food Gatekeepers in Urban India, *Appetite*, 1-10.
- McCoyd, J. L., Kerson, T. S. (2006). Conducting Intensive Interviews Using Email: A Serendipitous Comparative Opportunity, *Qualitative Social Work*, 5/3, 389-406.
- O'Connor, H., Madge, C. (2017). "Online Interviewing", *The SAGE Handbook of Online Research Methods*, 2. baskı, (Ed: N. G. Fielding, R. M. Lee ve G. Blank), Sage, London.

- Opdenakker, R. (2006). Advantages and Disadvantages of Four Interview Techniques in Qualitative Research, *Forum: Qualitative Social Research*, 7/4.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, 2. Baskı, (Çev. Ed.: M. Bütün, S. B. Demir), Pegem Akademi, Ankara.
- Punch, K. F. (2016). *Sosyal Araştırmalara Giriş, Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, (Çev: D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Reñosa, M. D. C., Mwamba, C., Meghani, A., West, N. S., Hariyani, S., Ddaaki, W., ... McMahon, S. (2021). Selfie Consents, Remote Rapport, and Zoom Debriefings: Collecting Qualitative Data Amid a Pandemic in Four Resource-Constrained Settings. *BMJ Global Health*, 6/1, 1-8.
- Salmons, J. (2015). *Qualitative Online Interviews*, 2. Baskı, SAGE, United States of America.
- Skype Hakkında (t.y.). Erişim tarihi: 11 Mart 2022, <https://www.skype.com/tr/about/>
- Su, I. A., Ceci, S. (2021). "Zoom Developmentalists": Home-Based Videoconferencing Developmental Research During COVID-19. Erişim tarihi: 19 Eylül 2021, <https://psyarxiv.com/nvdy6/>
- Sullivan, J. R. (2012) Skype: An Appropriate Method of Data Collection for Qualitative Interviews? *The Hilltop Review*, 6, 54–60.
- Weinmann, T., Thomas, S., Brilmayer, S., Heinrich, S., Radon, K. (2012) Testing Skype as an Interview Method in Epidemiologic Research: Response and Feasibility, *International Journal of Public Health* 57/6, 959-961.
- Weller, S. (2017). Using Internet Video Calls in Qualitative (Longitudinal) Interviews: Some Implications for Rapport, *International Journal of Social Research Methodology*, 20/6, 613-625
- WhatsApp Blog (2016). Erişim tarihi: 11 Mart 2022, (14.10.2016) <https://blog.whatsapp.com/whats-app-video-call>
- Wiederhold, B. K. (2020). Connecting Through Technology During The Coronavirus Disease 2019 Pandemic: Avoiding "Zoom Fatigue", *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 23/7, 437-438.
- Wilkerson J.M., Iantaffi, A., Grey, J.A., Bockting, W.O., Rosser B.R.S. (2014). Recommendations for Internet-Based Qualitative Health Research With Hard-To-Reach Populations. *Qualitative Health Research*, 24/4, 561–74.
- Yuzer, T. V. (2007). Generating Virtual Eye Contacts Through Online Synchronous Communications in Virtual Classroom Applications. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 8/1, 43-54.
- Zoom Hakkında (t.y.). Erişim tarihi: 11 Mart 2022, <https://explore.zoom.us/tr/about/>

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).